

ЗМІСТ

I. ВІТЧИЗНА

Галичина як мислевірус	7
Народжені у Львові	17
Втрачений Львів, який ми неодмінно повернемо	22

II. ШУЛЬЦІАНА

Шульц: Відкриття. Виступ на відкритті першої в незалежній Україні виставки творів Бруно Шульца 10 липня 2002 року в Львівській галереї мистецтв.....	31
Кадіш по Шульцові	35
На межі цивілізацій. Гавлт і Шульц. Розмова з Романом Малиновським	39
Шлях Бруно Шульца до українського читача	46
Бруно Шульц: прогулянки красолюба нетрями шульцознавства не без задоволення і користі	139
Лаудація (урочиста промова) з нагоди присвоєння звання «Почесного доктора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Гжегожу Юзефчукові на церемонії 22 жовтня 2014 року.....	164

III. ГАЛИНА ГУРСЬКА

«Серце, сповнене палкої любові та невичерпного милосердя»	172
---	-----

IV. ЛЕОПОЛІАНА

Концепція «татарських людей» Михайла Грушевського і вибір Антона Крушельницького	234
Руна Райтман, творчиня земної Республіки Мрій, дружина Блакитноокого	246
«Львівський епізод» життя і творчості великої єврейської актриси та режисерки Іди Камінської (1939–1941)	301
Гомер галицького універсуму	325
Всесвіт Леца	328
«Залишилося мало часу. Нам і далі загрожує вічність». Станіславу Єжи Лецу виповнилося 110 років	330
«... є в мені племін, що мислить» (Біографія Збігнєва Герберта).....	341

ГАЛИЧИНА ЯК МИСЛЕВІРУС¹

*Тарасові Возняку, без якого не постав би ні цей,
ні чимало інших текстів, присвячую*

I. Клопоти з Галичиною

Існують поняття, які усім начебто й зрозумілі, проте при докладнішому розгляді втрачають однозначність, обриси, а навіть сенс. Вони зачовгані від надмірного вжитку, а водночас ніхто до ладу не знає, що ж із ними робити, на яку полицю поставити і яким дустом кропити. Класичне лихо з царини історії ідей, коли дефініції більше розповідають нам не про зміну парадигми означень, а про поставу тих, хто ці означення формулює, їхній світогляд, цілі, освітній потенціал і ресурси, задіяні для функціонування індивіда тощо.

Слово «Галичина» належить до таких абстрактних конструктів, якими можна оперувати в запальних дискусіях у салонах, на вічах і на сторінках жовтої преси (різновидом цього гатунку ЗМІ є також гламурні глянцева журналістика та побрехеньки на телебаченні), але годі спиратися на них у якомусь серйозному дискурсі зі справді пізнавальним прицілом. Ще небезпечніше виходити із цим словом на устах у публічний громадський простір, де ніколи невідомо, як наше слово відгукнеться, а епоха масових комунікацій і не менш масової людини «об'єктивізує» певні системні речі, мимоволі вміщує їх у рамки можливого й доцільного, та попри наші інтенції, неважливо, добрі чи злі, відціджує з інте-

¹ За публікацією в мережному виданні «Zbruc»: <https://zbruc.eu/node/1449>. Розширена версія тексту, раніше опублікованого в Незалежному культурологічному часописі «І» (число 64, 2010 рік): <http://www.ji.lviv.ua/p64texts/pavlyshyn.htm> (адреса станом на 02.12.2020).

лектуальних конструктів саме те, що з них слід витиснути, й не більше. І в тому то й річ, що реально неможливо на довготермінову перспективу змодельювати функціонування подібних семантичних вузлів. Те, що «політика — це історія, повернута в майбутнє», насправді лише ілюзія. Ми добираємо з минулого зручний для нас матеріал, вибудовуємо з уламків нові якості, зрештою, воно назавжди залишається нашим будівельним майданчиком. Проте ріка часу завжди викидає несподівані колінця, й ніколи не знати, коли вона накриє нас повинню чи стрімко поверне на рівному місці в цілком неочікуваний бік.

Почну з того, що Галичини ніколи не існувало як окремого суб'єкта історичного процесу, за винятком періоду 1941–1944 років, коли у складі утвореної нацистами Генеральної губернії екзистував *Distrikt Galizien* на чолі з призначуваним із Берліна губернатором і з німецькою урядовою мовою. Іронія історії полягає у тому, що територіально лише *Distrikt Galizien* відповідав тому означенню поняття «Галичина», яке фігурує у сучасних українських словниках і енциклопедіях, тобто йшлося переважно про сучасні Львівську, Івано-Франківську й Тернопільську області України. Створений декретом Гітлера 1 серпня 1941 року *Distrikt* остаточно поховав політичну комбінацію Бандери, Стецька і решти молодих і ранніх націоналістичних радикалів, що вони стануть аж цілими творцями новочасної української державності. Фюрер порадився зі своїм відображенням у дзеркалі та власним австро-угорським бекграундом і зрозумів, що Галичина — не Україна. Хоча, дивовижним чином до складу новоскороєної одиниці включили терени, де українці становили більшість. І водночас відокремили кілька повітів колишнього Львівського воєводства часів II Польської Республіки, штучно прирізалих свого часу до останнього для зміщення етнічно-демографічного балансу на користь поляків. Натомість Волинь увійшла до *Reichskommissariat Ukraine*, де її статус виявився настільки високим, що не в Києві, і не деінде, а на Волині було розміщено столицю нового адміністративного утворення — в Рівному. Не виключено, що саме в такій конфігурації ми б найкраще пасували Європейській Унії (жартую, як казав інопланетянин Альф).

Між тим, коли сягнути в даліше минуле, то починаються пекельні клопоти. Галицьке князівство (літописна «Галицька земля»), що існувало у 1084–1199 роках, спершу виділилося в окрему від Києва юрисдикцію, проте пізніше було силоміць приєднане до Волинської землі й стало частиною ширшого Галицько-Волинського князівства. Та навіть без Волині Галицька земля територіально лише частково співпадала із сучасними енциклопедичними описами віртуальної Галичини, позаяк займала північно-східні схили Карпатських гір, верхів'я Дністра, Пруту й Серету, а на півдні її територія доходила до Чорного моря й Дунаю.

Після низки династичних перипетій і ленних трансформацій терени значної частини колишнього Галицько-Волинського князівства упродовж XV–XVIII століть стали називати «Руським воеводством», а знайоме нам поняття вигулькнуло щойно після анексії частини Речі Посполитої монархією Габсбургів 1772 року. Тоді виникла почварна конструкція *Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogtum Krakau und den Herzogtümern Auschwitz und Zator* (Королівство Галичини та Володимирії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору). Прикметно, що Володимир-Волинський і Луцьк залишилися поза межами тієї *Lodomerien*, разом зі значною частиною Волині потрапивши до складу Російської імперії, натомість задля зручності віденських адміністраторів терени новоспеченого Королівства згрупували без особливого врахування етнічних чи релігійних особливостей — у ті «давні добрі» часи вирішальними були фіскальні й логістичні чинники. Втім, чи так уже й багато змінилося пізніше в практиці адміністраторів цієї досі напівколоніальної території? Проте логіка, хоча й химерна (в один ряд були поставлені Галичина, Волинь-Володимирія, Краківська земля і два мізерних «князівства» зі столицями в містечку Освенцимі та селі Затор!), тут таки була. На час адміністративних реформ Краків формально перебував поза межами свіжонасиченого *Königreich*, тож найбільшим містом, яке б надавалося для сякої-такої столиці, став волею випадку занепалий і убогий Львів, який лише трішки випереджував, завдяки давній славі та розлогішим руїнам, оті Освенцим і Затор. Ну й без про-

текції *Herzog von Zator* перед *König Galizien und Lodomerien*, рівно ж як *Kaiser des Heiligen Römischen Reiches*, звісно, не обійшлося (знову жартую, всі зрозуміли, що це титули все тих самих найясніших цісарів Габсбургів).

Жонглювання адміністративними межами «Галичини» купно з «Володимирією» і пересовування їх туди-сюди тривало з перемінним успіхом й інтенсивністю аж до 1944 року, коли після повторної сталінської окупації настали означені архішітгом благоденствие і всезагальна мовчанка, а кордони Європи «стабілізувалися» (це з лексикуону одного київського телепня на троні) й «відлилися в граніті» (а це бовкнув один кумедний кремлівський персонаж) за пару кілометрів на схід від Перемишля, але майже за 100 кілометрів на захід від Львова. Усіх зацікавлених історичною географією скеровую до спеціалізованих видань чи бодай Вікіпедії, завдяки яким вони легко зможуть задовольнити свої ниці епістемологічні інстинкти. Я ж спробую поміркувати про невлівиму суть абстрактного конструктору зі сфери історії ідей.

II. Винайдення галичан

Для середньовіччя була притаманна система легітимізації влади, яка вбачала її джерело в невидимій руці Провидіння та особливій генетиці володарів. Князі, герцоги, королі та цісарі доволіно перекроювали мапу, запально вимахуючи мечем або сумирно крокуючи під вінець, тимчасом їх підданам залишалось слухняно коритися і бути лояльними супроти Бога й особи монарха, який репрезентував Бога в справах земних. Втім, середньовіччя якось непомітно минулося, хоча й не повсюди, зокрема, воно не вивітрилося зі свідомості широких мас надміру консервативних галичан, тобто тих, хто осмислено чи за інерцією ідентифікують себе зі символічною батьківщиною Галичиною. Регіональна ідентичність «тутешніх», звісно, надзвичайно поширена в усьому світі, тож годі дивуватися землякам, які пишуться приналежністю до спільноти мешканців прикарпатських теренів. Складнощі починаються при спробі встановити якусь чіткішу кореляцію між просторовою та символічною сферами.

Не буду вдавати, що не читав «Уявлені спільноти» Бенедикта Андерсона, «Винайдення традиції» за редакцією Ерика Гобсбаума й Теренса Рейнджера, монографій Ларі Вулфа та Тімоті Снайдера про Східну Європу чи блискучих есеїв власне на тему модерної Галичини, написаних Ярославом Грицаком (найбільше враження справив на мене розділ «Галичина, кузня ідентичностей» у виданій у Варшаві 2009 року книзі «Україна. Przewodnik Krytyki Politycznej»²). Це чистосердечне зізнання спрощує моє завдання, адже ті, хто забажають прогулятися риштованнями сучасної історії ідей, зможуть самотужки простежити методологію аналізу практик, які зазвичай прагнуть де тільки можна встановити зв'язок із відповідним історичним минулим, хоча цей зв'язок переважно вигаданий, а формалізоване й ритуалізоване минуле виконує радше цілком сучасну соціальну роль (Е. Гобсбаум).

З точки зору конструктивістів (а саме класиків цього напрямку я згадав у попередньому абзаці в ролі своїх Вергіліїв історичним минулим нашого скромного пекла) переломним моментом у формуванні свідомості спільнот європейців стає XVIII–XIX, а подекуди, у найбільш ведмежих кутках — початок XX століття. Під цю пору тренд джерела легітимності змістився з помазаників на історично сформовані гурти громадян — нації. Тепер законодавців і керівників почали обирати на виборах, отож Боже благословення вони могли отримати в кращому випадку лише постфактум — після перемоги їхньої політичної сили в більш чи менш вільному змаганні. Нова національна ідентичність принесла із собою новий тип історичного міфу та нові ментальні цяцьки, якими в давніші часи ніхто б і не подумав бавитися. Та попри це, конструктор у руках конструктивістів залишився той сам. Отож, пильніше придивимося до процесу конструювання галицької ідентичності. В потенціалі, з урахуванням багатого й бурхливого середньовіччя й не менш бурхливого нового часу, галичани могли стати:

а) *третім компонентом чехо-словацької спільноти, або й узагалі чехами*: давня і гарна історія Великої Моравії,

² Українською: *Галичина, кузня ідентичності // Розмови про Україну. Ярослав Грицак — Іза Хруслінська / пер. з пол. Богдани Матіяш. — Київ: Дух і Літера, 2018. — С. 107–151.*

в складі якої галицькі землі перебували завдяки ратним подвигам Святополка I Моймировича в 891–898 роках, а відтак і власне чеські розклади, коли Вацлав I Окрутний 955 року приєднав богемську спадщину до вотчини Пшемисловичів, а його син Вацлав II 979 року цю спадщину не втримав; прийняття християнства і його грецької культурної парадигми за посередництва Кирила і Мефодія — хоча й солунських братів, та однак моравських святителів і просвітителів; бойки — богемські аристократи і раса воїнів; тотальне домінування швейківського психотипу в новочасній Галичині etc. Слід зауважити, що блискучі модерні ідентичності ліпили і зі значно убогішого матеріалу, аби, як то кажуть, гроші — див. Саудівську Аравію;

б) *угорцями*: так само розкішна історична легітимація та мішок прецедентів — майже 60 років (898–955) Галич залишався під владою мадярських кочовиків, котрі саме мандрували на майбутню батьківщину й цілком могли залишитися тут, якби не гори; ба більше, горде *Rex Galiciae et Lodomeriae* прозвучало за півстоліття до Данила спершу в титулі угорського короля Андраша II (офіційна титулатура від 1205 року *Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Romae, Serviae, Galliciae, Lodomeriaeque rex*), а відтак його сина князя Коломана (1215–1219, той уже був тільки галицьким і володимирським королем), аби потім століттями латентно існувати самосутнім буттям і вигулькнути аргументом при розквітанні Речі Посполитої наприкінці XVIII століття;

в) *поляками*: і почасти таки стали, охоче апелюючи до тисячолітньої (принаймні з 979 року та часів діянь полянського князя Мешка, а вже точно від 1349 року, коли король Казимир III силою втілює свої династичні права) політичної традиції у новій вітчизні та привабливої шляхетської (читай: високої, елітарної) культури. Згадаймо, що галичанам співвітчизники зі Сходу й досі дорікають «полонізмами» в мові та підозрюють у надмірній симпатії до католицьких сусідів, що у випадку українських католиків звучить кумедним оксюмороном. До речі, саме в поляків був живцем скопійований український інтегральний націоналізм, проти них же і спрямований своїм найгострішим вістрям, — така вже закономірність стосунків найближчих ідентичнісних